Credinţă şi mentalitate în Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea

Irina ENE

Viața cotidiană a omului medieval din spațiul românesc rămâne o problemă a istoriografiei, rezolvată doar sub unele aspecte ale sale, datorită lipsei unui anumit tip de surse istorice care ar fi putut să o nuanțeze. Pot fi reconstituite fragmente ce țin de viziunea religioasă, moda vremii, tradiție, doar la nivelul elitei politice, cu precădere a celei care a intrat în contact cu lumea europeană, fie datorită călătorilor străini, fie a trimişilor speciali ai autorităților politice sau religioase.

A doua jumătate a secolului al XVI-lea a beneficiat de scrierile acestora[1], foarte atenți la detaliile de viață cotidiană, precum şi de o corespondență particulară a familiei domneşti a lui Mihnea al II-lea Turcitul, familie strâns legată de mediul bizantin dar şi venețian[2]. Pornind de la aceste două lucrări ne propunem să prezentăm două atitudini în plan religios, diametral opuse, care demonstrează sau nu, în esență, o maturitate politică în acel moment, la nivelul domniei. Atitudinea față de Biserica Catolică şi modul în care au înțeles reprezentanții autorității politice româneşti să utilizeze în interesul propriei guvernări tradiția ortodoxă a țării se regăsesc în sursele istorice menționate.

Înainte de a obține domnia, Petru Cercel a călătorit prin Occident, la curtea regelui Franței precum şi la personalități importante din lumea italiană (cum este dogele Veneției), pentru a le cere sprijinul pe lângă Înalta Poartă. Această călătorie în Europa apuseană a influențat, se pare, în opinia secretarului său, viziunea religioasă a voievodului, care dorea să aducă țara la religia adevărată, cea catolică. Aşadar, domnul, pe lângă faptul că sprijină aşezămintele religioase ale acestei Biserici, punea la cale un plan minuțios în vederea atingerii acestui scop; educarea unor tineri fii de boieri în Occident trebuia să se constituie în primul pas.

Această misiune a fost încredințată secretarului său, Franco Sivori care urma să fie însoțit în călătoria din Italia de "*şase tineri, fii ai celor mai de seamă boieri ai țării, printre care şi doi nepoți ai săi* (ai domnului n.n.), *din partea surorii sale, pentru ca la întoarcerea mea din Franța în Italia, după ce îmi voi fi îndeplinit toate însărcinările, să mă duc la Roma pentru a trata alte misiuni secrete cu Sanctitatea sa, papa Grigore al XIII-lea, şi să las apoi în acel oraş, pe cei şase tineri boieri în ocrotirea părinților*

[1] Franco Sivori, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del signor Benedetto dopo la neia parenza di Genova l'anno 1581 perandar in Vallachia*

[2] N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea,* în ARMSI, seria a II-a, tom XVIII, Bucureşti, 1896

http://patrimoniu.gov.ro

iezuiți care să se îngrijească de toate nevoile lor, ca ei să-şi însuşească atât limba şi cultura, cât şi obiceiurile italieneşti şi să prindă dragoste de credința catolică, deoarece socotea că acesta ar fi un foarte bun mijloc pentru dorința fierbinte pe care o nutrea alteța sa de a-şi readuce țara la adevărata religie, căci acele popoare trăiau după ritul grecesc..."[3].

Această vizită a lui Franco Sivori şi a celor şase fii de boieri trebuia să aibă loc în postul Paştelui. Cum elitele țării erau fidele postului şi mai ales sărbătorii Învierii Domnului, mamele acestor tineri au cerut permisiunea principelui în vederea amânării călătoriei pentru ca aceştia să petreacă în mod tradițional evenimentul[4]. Se pare că boierimea ori nu a înțeles care este scopul acestei acțiuni, ori doar se supunea voinței voievodului, pentru că este evident că tradiția era mai puternică, obiceiurile legate de postul Paştelui fiind respectate cu strictețe. Întâmplarea a făcut ca amânarea călătoriei şi apoi mazilirea domnului să pună capăt acestui plan.

Urmărind aceeaşi idee, a readucerii țării din punct de vedere religios sub ascultarea Romei, domnitorul poruncise secretarului său, când acesta a vizitat Transilvania, să negocieze trimiterea unor părinți iezuiți în Țara Românească, pentru ca, treptat, să impună în țară religia catolică, aşa cum mai îndeplinise această misiune şi în alte părți: "*...Şi încă de când am fost în Transilvania, m-am pus în legătură, din porunca alteței sale, cu părinții iezuiți care urmau să trimită doi din ei în Țara Românească pentru ca, încetul cu încetul, să ajungă să pună piciorul în țară şi să îndeplinească pentru slujba domnului Dumnezeului nostru ceea ce îndepliniseră în alte țări, cu mireasmă de mare sfințenie; şi ei îmi împărtăşiseră hotărârea lor de a-i trimite cât vor putea mai repede, căci aşteptam pe curând de la Roma mai mulți tovarăşi de-ai lor...*"[5].

Nu înțelegem ce şanse ar fi avut să se mențină în domnie dacă ar fi încercat schimbarea religiei tradiționale ortodoxe, dar cu siguranță n-ar fi reuşit să convertească populația țării la ritul catolic, în condițiile în care aici tradiția era mult mai puternică decât orice şi funcționa mai bine decât o legislație scrisă.

Pe de altă parte este greu de înțeles această atitudine a lui Petru Cercel, care în momentul revendicării tronului a invocat genealogia sa[6]. Strămoşii săi, tatăl său fuseseră toată viața lor adepți ai ortodoxiei, în spiritul căreia conduseseră statul. Petru Cercel îşi asumă descendența măreață din familia Basarabilor dar nu tradiția ortodoxă a acestora. Evident că fusese impresionat de ritul catolic, dar până la impunerea lui în

[3] Franco Sivori, *Memoriale* 1581, p. 28-29
[4] *Ibidem*, p. 30
[5] *Ibidem*, p. 29
[6] A. Pippidi, *O genealogie a lui Petru Cercel*, în AG, I (VI), 1994, nr. 3-4, p.77-81

http://patrimoniu.gov.ro

țara a cărei domnii o obținuse cu mare greutate, este o cale lungă, greu de înțeles şi mai ales de aplicat. Putem considera că îi lipsea viziunea politică şi nu a înțeles că societatea românească era strâns legată de religia ortodoxă care îi asigura coeziunea, în sine şi nu ar fi acceptat nici un domn cu alte sentimente religioase, ca să nu mai vorbim că n-ar fi trecut niciodată, ea însăşi la alt rit sau altă credință.

La polul opus imaginii lui Petru Cercel relatate de Franco Sivori, se situează atitudinea în plan spiritual pe care a adoptat-o Ecaterina Salvaressa, din momentul în care a devenit doamna țării. Deşi ea aparținuse lumii catolice, dar trecuse prin mediul bizantin al Perei constantinopolitane, ea a înțeles că integrarea în mediul românesc trebuia să înceapă cu adoptarea tradițiilor locului, între care şi Ortodoxia.

De la Doamna Ecaterina Salvaressa, mama lui Mihnea al II-lea, s-a păstrat o serie de scrisori adresate Mariei Adorno Vallarga, sora sa aflată la mănăstirea San Maffio din Murano (Veneția). După 1894 această corespondență a fost achiziționată de Academia Română, fiind publicate de Nicolae Iorga în 1896[7].

Pentru a ne putea mai lesne imagina atitudinea membrilor familiei domneşti vis-á-vis de mentalitatea epocii, se cuvine să facem un scurt istoric al familiei. Înainte de a fi domn al Țării Româneşti, Alexandru al II-lea Mircea, tatăl lui Mihnea al II-lea Turcitul, a fost în exil la Rhodos şi Alep. La Constantinopol a cunoscut-o pe Ecaterina Salvaressa, cu care s-a căsătorit prin 1558, în Pera[8]. Când familia domnească vine în Țara Românească, în 1568, Mihnea era deja născut. De asemenea, ei mai aveau două fiice, Elena şi Despina, care au murit din copilărie şi au fost înmormântate în biserica mănăstirii Radu Vodă din Bucureşti[9].

Ecaterina Salvaressa a avut două surori, Maria Adorno Vallarga şi Lucreția (căsătorită a doua oară cu vistierul lui Mihnea, Constantin Frangopulos din Pera) şi doi frați: Zanetto Salvaressa din Messina şi Francesco din Murano[10]. Cele două surori, Maria şi Lucreția sunt dintr-o primă căsătorie a mamei lor cu Nicolae Vallarga, italian din Constantinopol, iar Ecaterina dintr-o a doua căsătorie, după moartea primului soț. Tatăl Ecaterinei aparținea familiei chiote a Salvaressilor, care altădată fusese "*ilustră şi bogată*"[11]. Numele mamei ei rămâne învăluit în mister pentru că el nu este menționat în nici un act sau scrisoare[12]. Se

[7] Iorga, 1896

[8] N. Ghinea, *La famille de la princesse Catherine Salvaressa. Contribution a la connaissance des relations roumaino-italiennes au XVI-e siecle*, în RRH, tom.XXII, nr.4, Bucureşti, 1983 , p. 393-395

[9] *Ibidem*, p.393

[10] *Ibidem*, p.393

[11] Iorga , 1896, p. 392

[12] Ghinea, 1983, p. 393

http://patrimoniu.gov.ro

pare că aceasta a murit în jurul anului 1577, deoarece într-o scrisoare a Ecaterinei către Mărioara, după a doua căsătorie a surorii lor, Lucreția, îi spune acesteia că actualul lor cumnat este "*vărul mamei noastre vitrege*"[13]. Aşadar tatăl Ecaterinei se recăsătorea la acea dată, după moartea soției sale, mama Ecaterinei, Mariei, Lucreției şi probabil a celor doi fii[14].

Maria a fost căsătorită cu genovezul Fabizio Adorno din familia ducală genoveză[15]. Din 1573, după moartea soțului aceasta a trăit la mănăstirea San Maffio din Murano, ca mireană, fiind susținută material de Ecaterina. Corespondența între cele două surori se păstrează începând din 1574.

Cealaltă soră, Lucreția[16], a fost căsătorită prima oară cu messer Xenos cu care a avut trei fiice: Ester sau Prepia, Benedetta sau Benetta şi Păuna[17]. Rămasă văduvă în 1577, s-a căsătorit a doua oară cu vistierul Constantin Frangopulos şi va trăi împreună cu fiicele sale în Țara Românescă.

Familia dinspre mamă a lui Mihnea al II-lea provenea, aşadar, dintr-un mediu tolerant din punct de vedere etnic şi religios, avea origini italiene dar era puternic influențată de mentalitatea coloniei greceşti din Constantinopol. Cu toate acestea, Ecaterina Salvaressa se dovedeşte a fi mai mult conservatoare şi tradițională în gândire, dar cu reale calități de adaptare la mediul românesc.

Ecaterina Salvaressa era de religie catolică, dar noua calitate de Doamnă a Țării Româneşti o determină să-şi schimbe confesiunea pentru o mai bună integrare în datina locului. Din acest motiv nu este de acord ca sora sa, Maria, să vină în țară, explicându-i acesteia într-o scrisoare că "***nu se cuvine***" ca familia domnească să aibă în preajmă o rudă care nu este de religie ortodoxă[18]. Cu atât mai mult cu cât cealaltă soră, Lucreția care trăia lângă Ecaterina adoptase la rândul ei credința ortodoxă[19].

Pe lângă obligațiile de Doamnă a Țării, Ecaterina s-a ocupat şi de acțiuni caritabile pentru comunitatea ortodoxă din Pera. Astfel, aflăm din scrisoarea din 15 iulie 1583, de la Maria, care era strâmtorată cu banii, că sora ei face pomeni în colonia constantinopolitană şi doreşte să o facă părtaşă şi pe ea, căci "*e ruşine ca ea, sora unei doamne să trăiască în lipsă*"[20]. În scrisoarea din 24 februarie 1578 Ecaterina răspundea unei noi

[13] Iorga, 1896.p. 25
[14] Ghinea, 1983, p.397
[15] Iorga, 1896.p. 8
[16] Iorga, 1896., p. 7
[17] Iorga, 1896., p. 26
[18] Iorga, 1896, p. 53-55
[19] Iorga, 1896, p. 395
[20] Iorga, 1896.p. 25
[21] Ghinea, 1983, p.397

http://patrimoniu.gov.ro

cereri a Mariei de a veni în Țara Românească: "*...să mergi la o biserică frâncă şi noi la alta grecească, e ruşine şi ne disprețuieşte lumea*"[21], adăugând că "*oamenii nu sunt ca la Constantinopol şi Pera unde-s amestecați greci şi frânci la un loc...*"[22]. Din aceeaşi scrisoare reiese că Maria ştia că sora sa răscumpărase o roabă cipriotă cu o sumă de bani considerabilă şi îi reproşează acest lucru. Ecaterina o linişteşte, iar despre acțiunea ei îi atrage atenția că "*supărăm pe Dumnezeu*", în sensul că pretențiile Mariei sunt exagerate în condițiile în care îi trimitea bani regulat şi că era de datoria ei să ajute şi pe alți creştini, dacă asta îi stătea în putere.

În anul 1582 a avut loc căsătoria lui Mihnea al II-lea cu Neaga, fiica boierului buzoian[23], Vlaicu clucer. Într-o scrisoare Ecaterina Salvaressa relatează Mariei: "*Dacă mă întrebi despre mireasa ce i-am luat lui Mihnea voievod, e fată de boier localnic şi într-adevăr trebuia să fie, şi mi-ai scris şi domnia ta s-o iau din neam înalt dar n-a putut să-mi vie la socoteală. Să fie bărbatul bun, el cinsteşte femeia...*"

Prima domnie a lui Mihnea al II-lea s-a desfăşurat sub regența mamei sale şi a sfetnicilor credincioşi răposatului domn, Alexandru al II-lea. Aceasta semnează într-o scrisoare către sora sa cu titulatura "***Doamna Ecaterina a Ungro-Vlahiei***"[24], iar Mihnea, deşi el era domn de drept a semnat al doilea. Autoritatea efectivă pe care a deținut-o mama lui Mihnea poate fi atestată prin simbolistica bulelor sigilare unde alături de domn este reprezentată şi mama acestuia. De asemenea este menționată şi în inscripția de la Bucovăț[25].

În perioada regenței Doamna Ecaterina s-a străduit să nu pună în pericol tronul moştenit de fiul ei. Ea era conştientă că țara, chiar dacă era o moştenire de drept a familiei soțului, nu era totuşi țara ei şi a avut grijă să nu intre în conflict cu partenerii politici-marea boierime. În acest sens stau mărturie amintitele scrisori prin care putem întrezări viziunea personală privind noul ei statut, de soție şi mamă de voievod. În scrisoarea din 24 februarie 1578 Doamna Ecaterina recunoaşte că "*această țară nu e moştenirea noastră, azi suntem şi mâine nu suntem, după voia lui Dumnezeu, şi ne aflăm în mâna turcului şi nici noi nu ştim până unde vom fi până la capăt*"[26].

La cererea Marioarei de a veni să locuiască cu ea, Ecaterina îi răspunde că: "*...dacă aş crede că e de cuviință, aş fi trimis să te aducă,*

---

[22] Iorga, 1896, p. 30-31
[23] Iorga, 1896, p. 36
[24] Iorga, 1896, p. 26-29
[25] E. Cincheza-Buculei, *Nouveaux feuillets dans la chronique murale de Bucovăț*, în RRH, tm.XXVIII, 4, Bucureşti, 1989, p.473
[26] Iorga, 1896, p. 31

http://patrimoniu.gov.ro

însă aici în țara aceasta au oamenii deprinderi nenorocite şi nu poți locui aicea..."[27]. De asemenea, într-o altă scrisoare Ecaterina explică: " ...p*entru că eşti frâncă şi alta pentru că aşa este locul, că gonesc pe domni şi nu e moştenirea noastră părintească*"[28]. Această atitudine este de înțeles dacă ne gândim din ce mediu provenea mama lui Mihnea şi care era diferența de cultură şi civilizație între Constantinopol şi Bucureşti. Într-adevăr ea se vede superioară din acest punct de vedere față de autohtoni, scriind la un moment dat că: "*aici locuitorii sunt oameni sălbatici*"[29]. Deşi era de origine italiană ea nu cunoştea această limbă şi de aceea o roagă pe sora ei să îi scrie în greceşte că "*aici nu sunt oameni care să cunoască limba frâncă*"[30]. Şi aceasta are o explicație deoarece ea a trăit toată viața la Constantinopol şi numai frații ei şi Marioara au locuit la Veneția, pentru ea limba maternă rămâne limba greacă, ce se vorbea la Constantinopol, italiana fiind limba familiei. În această viziune Doamna Ecaterina îl educă pe Mihnea; cultura greacă, Ortodoxia şi supunerea față de turci definind liniile generale ale mentalității unei "*mezzo-italience grecizate*"[31]. Încă de la început, când a venit ca Doamnă în Țara Românească, s-a adaptat obiceiurilor locului, conştientizând că asta face parte din noul rol pe care şi-l asumă în calitatea de soție a domnului Alexandru al II-lea Mircea.

După ce a adoptat religia islamică, Mihnea - Mohamed, trecut de 30 de ani, a avut din harem patru copii: doi fii (Ibrahim şi Mustafa) şi două fiice (Caise şi Ihuma[32]). Câteva scrisori din ultimii săi ani de viață au fost redactate în limba greacă şi erau adresate mătuşii sale de la Veneția. Din ele reiese clar interesul pentru Radu Mihnea, fiul său aflat în grija Mariei Adorno: "*...te rog să-mi scrii mai des şi îngrijeşte-te să fie copilul sănătos, ca să învie numele meu...ca să se deprindă, să capete obiceiuri bune, să se învețe a vorbi cu lumea, să fie cuminte, să facă cinste după cum se cade, după regulă...*"[33]. Am putea crede că aceste cuvinte aparțineau Doamnei Ecaterina. Mihnea rămânea prizonierul educației primite, care reflectă foarte bine gândirea mamei sale, conservatoare şi intolerantă, care se formase cu mult timp în urmă într-o colonie italiană din Constantinopol şi se schimbase la contactul cu mediul românesc. Cu atât mai puțin nu putem explica trecerea lui la credința islamică.

Viziunea religioasă bizantină şi conservatoare a Doamnei, abilitatea sa politică, percepția asupra mediului românesc, au determinat legăturile

[27] Iorga, 1896, p. 21
[28] Iorga, 1896, p. 27
[29] Iorga, 1896, p. 30
[30] Iorga, 1896, p. 15
[31] Iorga, 1896, p. 391
[32] Zotta Sever, *Doi frați păgâni ai lui Radu Mihnea, călugări în Moldova*, în RA, 1924-1926, nr. 1-3, p. 136-141
[33] Iorga, 1896, p. 103

http://patrimoniu.gov.ro

de familie şi în mod clar educaţia pe care a primit-o un fiu de domn, moştenitor al tronului. Pentru ea era mult mai puternică şi mai importantă tradiţia ţării, religia acesteia, decât propria sa credinţă, pe care o sacrifică. Indirect putem deduce cum trebuia să fie un domn bun în viziunea acestei levantine: apropiat de tradiţia ţării şi de clasa politică, sprijinitor al Bisericii. Căsătoria pe care i-o face lui Mihnea, nu era chiar pe placul ei, dar era necesară şi găseşte repede o explicaţie cu tentă religioasă.

Sentimentele religioase personale nu aveau nici o importanţă, obţinerea mântuirii şi a prestigiului public traducându-se în special prin susţinerea financiară a Bisericii, iar acest lucru era cu atât mai uşor cu cât subiecţii deţineau o poziţie privilegiată din punct de vedere social, existând o interacţiune a tuturor factorilor. Faptele lor, mai puţin creştineşti se pierd în dreptul lor oferit de Divinitate de a pedepsi.

Sentimentul religios la nivelul domniei se traduce, aşadar, prin păstrarea tradiţiei în vederea obţinerii prestigiului public. Religia în sine pentru reprezentanţii domniei însemna grija faţă de biserici şi implicarea, în public, în acţiuni religioase şi de pioşenie. Ecaterina Salvaressa a înţeles că nu sentimentele sale personale sunt importante, ci imaginea de bun creştin, aşa cum se aşteptau supuşii să le fie prezentată. A strica o tradiţie, o mentalitate este cu siguranţă, cel mai greu lucru şi cu atât mai mult într-o epocă istorică în care religia a dat tonul vieţii, a justificat sau condamnat acţiunile oamenilor, iar Biserica a impus norme de comportament religios laicilor, stabilind clar calendarul. Domnia are o misiune, aceea de a conduce, după modelul celest, lumea pământeană, în numele religiei creştine, de cele mai multe ori, săvârşind acte care contraveneau spiritului acesteia.

Résumé

La II-ème moitié du XVI-ème siècle a bénéficié des sources historiques qui ont permis une analyse concernant les changements de la mentalité en contact avec le milieu européen. Dans le même temps, il y a aussi des sources qui soulignent la qualité des princes d`être très fidèle à la religion chrétienne et surtout à l`église orthodoxe. Le prince doit être protégé et on doit soutenir l`institution spécialement par l`argent, pour démontrer la croyance et obtenir leur prestige social.

http://patrimoniu.gov.ro